

А.П. Стадниченко,
доктор біологічних наук, професор
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ФАУНА, ПОШИРЕННЯ ТА ЕКОЛОГІЯ ПРІСНОВОДНИХ МОЛЮСКІВ СХІДНИХ КАРПАТ

У статті вперше для Горган (Східні Карпати) наведено 17 видів прісноводних молюсків: *Lymnaeidae* – 9, *Planorbidae* – 2, *Hydrobiidae* – 1, *Cycladidae* – 5. Відзначено особливості їх поширення та екології.

Прісноводна малакофауна Східних Карпат є об'єктом пильної уваги зоологів, зокрема малакологів, трохи більше сторіччя. Втім, до наших днів майже не дослідженим у малакологічному відношенні залишається чималий регіон цієї гірської країни – Горгани. Це система гірських хребтів, розташованих у межах Івано-Франківської і Закарпатської областей. Висота їх сягає 1818 м (г. Сивуля). Схили Горган укриті ялицево-смерековими лісами, чагарниковим криволіссям і луками.

Водойми і водотоки Горган належать до басейнів Прута і Тиси. Переважають тут проточні водойми (річки, гірські потоки, джерельні струмки), а зі стоячих водних басейнів найпоширенішими є джерельні мочари і калюжі.

Відомості щодо фауни прісноводних молюсків Горган містяться у невеликій кількості робіт [1-4]. Усі вони фрагментарні і не дають загального уявлення про якісний склад малакофауни досліджуваного регіону, про поширення кожної з родин і належних до них видів у його межах.

Нашими дослідженнями охоплено всю територію Горган. У період з 1965 до 2005 року у водоймах цієї території зібрано й опрацьовано понад 160 якісних і кількісних проб. Крім того, переглянуто матеріали колекції (119 проб) прісноводних молюсків відділу палеозоології Інституту зоології НАН України ім. І.І. Шмальгаузена (Київ) і малакологічні колекції з фондів Державного природознавчого музею НАН України (Львів) (21 проба).

До наших досліджень для водойм і водотоків Горган було відомо всього 87 видів, які належать до двох родин черевоногих (*Lymnaeidae* – 3, *Planorbidae* – 3) та однієї родини двостулкових молюсків (*Cycladidae* – 1). У результаті наших досліджень їхня прісноводна малакофауна збагатилася 17 видами, серед яких 12 видів черевоногих (*Lymnaeidae* – 9, *Planorbidae* – 2, *Hydrobiidae* – 1) і 5 – двостулкових (*Cycladidae*) молюсків.

З'ясовано, що у наш час у водоймах Горган найбільшою якісною різноманітністю відзначається родина *Lymnaeidae*. У першу чергу це стосується видів підроду *Peregriana*. Нами тут виявлено 5 видів цього підроду, з яких лише *Lymnaea peregra* (O.F. Müller) і *L. peregra* var. *compressa* Hartmann раніше були названі для західної частини Горган, яка охоплює басейн Пруту [2-5]. Першого з цих молюсків виявлено у східній частині Горган – у басейні Бистриці Надвірнянської (Надвірна Івано-Франківської обл.), а також у ряді інших місць цього регіону. У Горганах із *Peregriana* найбільш розповсюдженими є *L. lagotis* (Schranck), багаторазово відзначений нами у басейні Прута, *L. fulva* Ziegler і *L. fontinalis* Charpentier, зареєстровані як у басейні Прута, так і в басейнах Бистриці Надвірнянської і Тиси. Коефіцієнт зустрічальності *L. lagotis* становить 12,8, а *L. fulva* і *L. fontinalis* – по 8,5%. Значно рідше трапляються тут *L. bakowskiana* Clessin і *L. tumida* Held, виявлені тільки у басейні Прута (Ворохта і Кременці Івано-Франківської обл.).

У Горганах переважають ті *Peregriana*, які оселяються зазвичай у напівпересихаючих і тимчасових водоймах. З видів, які живуть у постійних водоймах, тут зареєстровано лише *L. lagotis*, досить широко розповсюджений у басейнах Пруту і Тиси. Він однаково часто зустрічається як у передгірській, так і в гірській зоні Східних Карпат. Наприклад, ми його виявили на Яблуницькому перевалі (Яблуниця Івано-Франківської обл.) на висоті 931 м н. р. м.

У водоймах Горган, як і в інших ділянках ареалу, види роду *Peregriana* живуть переважно на м'яких донних відкладеннях. Саме тут найчастіше популяції *Peregriana* зустрічаються і відзначаються найбільшими значеннями щільності населення та біомаси. Так, найбільшу щільність населення *L. lagotis*, *L. fulva*, *L. fontinalis* відзначено на мулистих, а також на піщано-мулистих, *L. bakowskiana* – на глинистих із намулком, а *L. tumida* – на глинисто-мулистих донних відкладеннях. У неглибокому (0,2 м) і дуже зарослому водними макрофітами придорожньому рові з глинисто-мулистими донними відкладеннями (Кременці) щільність поселення *L. peregra* сягає, за нашими матеріалами, 95, а *L. bakowskiana* – 25 екз./м². Натомість у біотопах із жорстким кам'янистим, гальково-кам'янистим і гальковим дном *Peregriana* зустрічаються рідше, і популяції їх характеризуються невисокими значеннями щільності населення. Наприклад, у заводях р. Жонка (притока Прута) у межах Яремчі (Івано-Франківська обл.) на бічних поверхнях великого каміння, вкритого шаром слизу, утвореного зеленими і синьо-зеленими водоростями, виявлено *L. fulva* кількістю 0,25 екз./м², а в безіменній притоці Прута (Ворохта) – *L. bakowskiana* за щільності поселення 1 екз./м².

З літератури для Горган [2-5] відомий єдиний вид підроду *Galba* – *L. truncatula* (O.F. Müller). Виходячи з власних спостережень і зборів Й. Бонковського, що зберігаються у Державному природознавчому музеї НАН України (Львів), можна зробити висновок, що цей вид є найбільш розповсюдженим, але не єдиним представником згаданого підроду, поширеного у межах цього регіону. Показник зустрічальності *L. truncatula* тут становить трохи більше 30%. У водоймах Горган поряд із цим видом виявлено трьох інших представників підроду *Galba* – *L. oblonga* Puton, *L. ventricosa* Moquin – Tandon, *L. goupili* Moguin – Tandon. Зустрічальність перших двох із них становить 4,2, а останнього – 2,1%. За даними З.І. Ізатуллаєва зі співавторами [1], на Памірі *L. goupili* піднімається у високогірних районах набагато вище за всі останні види підроду *Galba*, чого не спостерігається у Карпатах. Найвища точка знаходження його тут – це Яблуницький перевал (пансіонат "Беркут", Івано-Франківська обл.), де його було виявлено одночасно з *L. truncatula* і *L. ventricosa*.

Серед видів підроду *Galba*, поширених у водоймах Горган, найбільш реофільними є *L. truncatula* і *L. oblonga*, які живуть здебільшого у мілководних струмках із джерельним живленням. Останні види цього підроду трапляються як у проточних, так і в стоячих водоймах (калюжі, джерельні багна, рови, копані ставки та ін.), віддаючи помітну перевагу останнім із них. Усі види *Galba* оселяються на різних донних відкладеннях, переважно мулуватих або з намулком. Нерідкими вони є у лісових водоймах, дно яких встелене суцільним шаром алохтонного матеріалу (мацерований листовий опад). Їх знаходили також у сплетіннях нитчастих водоростей (*Ulothricales*, *Cladophorales*) – як на дні водойм, так і в товщі води. Хоча *L. truncatula* широко розповсюджений у водоймах і водотоках Горган, щільність населення його популяції зазвичай тут невисока – 1 – 2 екз./м² (джерельні мочари біля водоспаду "Перебий" на р. Прут (Яремча)). Інші види підроду *Galba* трапляються переважно поодинокими екземплярами, лише зрідка утворюючи більш-менш значні скупчення. Найбільша щільність поселення *L. ventricosa* у Горганах становить 11 екз./м² (мочари біля водоспаду "Перебий"), *L. goupili* – 10 (струмок із джерельним живленням, Яблуниця), *L. oblonga* – 1 екз./м² (струмок, Ямна Івано-Франківської обл.).

З підроду *Radix* на низькогір'ї Горган, як і в середньогірських місцевостях (200 – 600 м н.р.м.), звичайним є *L. auricularia* (L.). Цього моллюска вперше було зареєстровано тут

Й. Бонковським [3] у басейні Прута. Нами його відзначено неодноразово як у басейні Прута, так і в басейнах Бистриці Надвірнянської (Надвірна) і Чорної Тиси (Лазещина Закарпатської обл.). Цей вид переважно небагаточисельний. Переважає зазвичай у складі пелофільних, псамопелофільних, рідше – літопелофільних біоценозів на невеликих глибинах (0,1 – 0,4 м). Із підроду *Stagnicola* у Горганах виявлений *L. turricula* Held (басейн р. Прут, залізнична станція Дора, Івано-Франківська обл.).

Проведені нами дослідження дозволили до чотирьох відомих раніше видів родини Planorbidae – *Anisus spirorkis* (L.), *A. septemgyratus* (Rossmassler), *A. leucostoma* (Millet), *Ancylus fluviatilis* O.F. Müller – додати ще два – *Anisus albus* (O. F. Müller і *Segmentina montgazoniana* (Clessin in Westerlund). Першого з них виявлено у басейні Бистриці Надвірнянської (Надвірна), другого – неодноразово у басейні Пруту. Види роду *Anisus* живуть у водоймах сповільненого водообміну, розміщених у передгір'ях Горган. Із них *A. spirorbis*, *A. septemgyratus* та *A. leucostoma* зустрічаються здебільшого у складі фітофільних біоценозів на рослинності, набагато рідше – на донних відкладеннях, а карпатські *A. albus* – компоненти літореофільних біоценозів, які оселяються на нижній та бокових поверхнях підводного каміння. За незначної зустрічальності (2,2%) ці види відзначаються досить високими значеннями щільності поселення: *A. leucostoma* (придорожний рів, Яремча) – 16, *A. albus* (озерце, Надвірна) – 20 екз./м². Горганські *S. montgazoniana* виявлено як на вегетуючій, так і на відмерлій рослинності (*Typha angustifolia* L.) у неглибокій заболоченій водоймі з мулистими донними відкладеннями з великою кількістю крупного рослинного детриту. Щільність поселення – 3 екз./м².

Найзвичайнішим видом родини Planorbidae з числа тих, які живуть у водоймах Горган, є *Ancylus fluviatilis*. За нашими спостереженнями, як і за матеріалами Й. Бонковського [3; 4], цей вид зустрічається тут до висоти 600 – 800 м н. р. м. Так, нами його виявлено у р. Жонка (правобережна притока Прута, Яремча) на перевалі Переслоп (близько 800 м н. р. м.). У Карпатах *A. fluviatilis* зазвичай оселяється на бічних поверхнях великих кам'яних гребів, які утворюють ложа річок, укритих шаром зелених і синьо-зелених водоростей. Ці моллюски, як правило, зосереджуються неподалік від урізу води, а часом одразу над ним (у зоні захлюпу). Щільність населення горганських популяцій *A. fluviatilis* нерідко досить висока. Наприклад, у р. Жонка (хребет Буковець) вона сягає значення 125 екз./м².

З родини Hydrobiidae для водойм Горган поки що відомий єдиний вид – *Bythinella austriaca* (Frauenfeld), виявлений нами на нижній поверхні каміння у безіменному потоці, який стікає з гори Магури (Яблуниця). Щільність поселення – 2 екз./м².

У складі прісноводної малакофауни Горган найменш дослідженою є родина Cyprididae. Про це свідчать знаходження тут не тільки нових для регіону видів відомих родів, але й видів інших, раніше не зазначених для нього родів. Досить розповсюдженим у Горганах видом родини Cyprididae, як і на інших теренах Карпат, є *Euglesa fossarina* (Clessin in Westerlund). Він поширений, за даними Й. Бонковського [3; 4] і за нашими спостереженнями, як у передгірській, так і в гірській зонах, де оселяється у напівпересихаючих і тимчасових водоймах. Щільність населення переважної більшості його популяцій перебуває у межах 1 – 12 екз./м². Трапляються часом популяції із вищими значеннями цього показника. Так, у невеличкому джерельному струмку поблизу Яблуниці щільність поселення *E. fossarina* становить близько 60 екз./м². Новими видами цієї родини для Горган є *E. tetragona* (Normand), *E. nitida* (Jenyns), *E. fedderseni* (Westerlund). Усіх їх виявлено у складі інфауни джерельних мочар: *E. tetragona* і *E. nitida* (Яблуниця) – у мулистих (27 і 1 екз./м² відповідно), а *E. fedderseni* (Ямна) – у глинисто-мулистих донних відкладеннях. Стагнофілонні види цієї родини у Горганах є рідкісними через малочисельність на їхніх теренах водойм, сприятливих для оселення у них видів родини Cyprididae. Усі знахідки цих моллюсків приуроченні виключно до передгірської зони. Так, *Musculium gusckholti* (Normand) і *M. creplini* (Dunker) виявлено нами в околицях Яремчі: першого з них – у мулистих донних відкладеннях невеличкої і неглибокої, дуже зарослої водяними макрофітами водойми, розміщеної біля підніжжя гори Черногорчик (55 екз./м²), другого – у джерельній мочарі біля підніжжя гори Маковиці на кам'янистому дні, вкритому тонким шаром намулку (45 екз./м²).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Иззатуллаев З.И., Круглов Н.Д., Старобогатов Я.И. Новые для науки и фауны Средней Азии виды прудовиков подрода *Galba* рода *Lymnaea* (Gastropoda, Pulmonata). П. Секция *Galba* s.str. // ДАН Тадж ССР. – 1983. – Т. 26, №6. – С. 395 – 398.

2. Путь А.Л. Порівняльна колекція сучасних молюсків відділу палеозоології Інституту зоології АН УРСР // Збірн. праць зоол. муз. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954. – № 26. – С. 97 – 118.
3. Wałowski J. Mięczaki zebrane w górach Mikulczyńskich i na Charnogorze // Pamiętn. Tow. Tatrzań., 1880. – Т. 5. – S. 23 – 25.
4. Wałowski J. Mięczaki zebrane w lipcu i sierpniu 1881 r. w okolicy Kolomyi, Mikuliczyna, Żabiego i na Charnogorze, oraz ich pionowe w tem pasmie górskiem rozmieszczenie // Spraw. Komis. Fiziograph. (Krakow), 1882. – № 16. – S. 130 – 140.
5. Babor J.F., Frankerberger Zd. Zur Kenntnis der karpatischen Weichtiere // Verhandl. zool. – botan., 1914. Bd. 64, hft. 7 – 8. – S. 109 – 122.

Матеріал надійшов до редакції 09.01.2006 р.

***Стадниченко А.П. Фауна, распространение и экология пресноводных моллюсков
Восточных Карпат.***

В статье впервые для Горган (Восточные Карпаты) приведены 17 видов пресноводных моллюсков: Lymnaeidae – 9, Planorbidae – 2, Hydrobiidae – 1, Cycladidae – 5. Отмечены особенности их распространения и экологии.

***Stadnychenko A.P. Fauna, distribution and ecology of the freshwater mollusks of
Eastern Carpathian region.***

The paper shows the first discovery in the Eastern Carpathian region of 17 species of the freshwater mollusks: Lymnaeidae – 9, Planorbidae – 2, Hydrobiidae – 1, Cycladidae – 5. The article deals with the peculiarities of their distribution and ecology.